

Dinko Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*

Durieux, Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, prev. Lea Kovács, Ivan Tomek i Đurđa Bubreg, Zagreb, 2016., 670 str.

Rijetki su primjeri u historiografiji koji na pouzdan način propituju bilateralne odnose dvaju naroda tijekom duljeg razdoblja. Zbog toga je vrlo vrijedan šire pozornosti istraživački rezultat najnovije knjige Dinka Šokčevića koji je u nizu svojih radova već obradio temu hrvatsko-mađarskih odnosa, ali uz to i poticao intenzivnu suradnju reprezentativnih predstavnika mađarske i hrvatske historiografije. Nije nam poznat primjer takve promišljene aktivnosti na institucionalnoj razini s drugim susjednim zemljama od 1990-ih nadalje, koja je okrunjena nizom skupova i izdanja, a navlastito izdavanjem korisnih dvojezičnih zbornika radova koji svjedoče o bogatstvu državnopravnih odnosa tijekom osamsto godina između Mađarske i Hrvatske, sve do sloma Austro-Ugarske Monarhije, ali i o njihovim vezama u kasnijim razdobljima, obilježenim posve novim pojavama.

U ovome prikazu predstavljam dio Šokčevićeve knjige koji se bavi suvremenim dijelom hrvatske povijesti, u rasponu od sloma starog, staleškog društva na pragu polovice 19. stoljeća, do ulaska u Europsku uniju, što je simbolično opet povezano Hrvatsku i Mađarsku u jednoj nadnacionalnoj zajednici država. Riječ je o prohodnom i poučnom tekstu za koji se ne bi moglo reći da pripada nekom modernističkom žanru na području historiografije, ili da donosi sasvim nepoznate re-

zultate arhivskih proučavanja, ali upravo je u tome vrijednost ove pregledno razrađene sinteze koja približuje povijest čitateljima i izvan uže struke. Naime, podloga za Šokčevićevu argumentaciju izvučena je iz kritički objavljenih izvora i literature. S obzirom na to da autor jednako dobro zna mađarski i hrvatski, uspio je dobro proučiti, suptilno usporediti i objektivno sučeliti najvažnije nalaze dviju povijesnih znanosti o zbivanjima u Hrvatskoj, a da pri tome nije zanemario ono što se događalo s druge strane njene sjeverne granice. Stoga je osobito važno što je u ovoj knjizi približio poglede vodećih mađarskih povjesničara koji su se bavili hrvatskom poviješću, od pokojnog Lászlá Katusa do živućih Eve Somogy, Imre Resa, Márije Ormos i Ignaca Romsicsa, čiji su radovi, nažalost, često zbog jezične barijere bili zanemarani u hrvatskoj historiografiji.

Autorova zadaća obrade novije povijesti nije bila posve laka jer se radi o intenzivnom razdoblju u kojem je nastupilo pogoršanje hrvatsko-ugarskih odnosa, obilježenih nizom međusobnih sukoba i produbljenjem jaza. Ako polazimo od specifične situacije jačanja suvremenih nacionalnih svijesti i organiziranja pokreta u poslijenapoleonovskom razdoblju, onda je ona bila obilježena brojnim političko-jezičnim borbama, pri čemu su Mađari kao brojnija i sveukupno jača strana pokazivali slabo razumijevanje za hrvatske zahtjeve koji su slijedili duh vremena i nisu bili spremni na podređenost ili prihvaćanje mađarizacije, nego su tražili poštivanje pravnog načela *distinctio regnorum* i zaštitu vlastitih interesa. U raščlambi tog sraza autor nastoji biti nepristran i bez strasti, pokazujući kakav je bio hrvat-

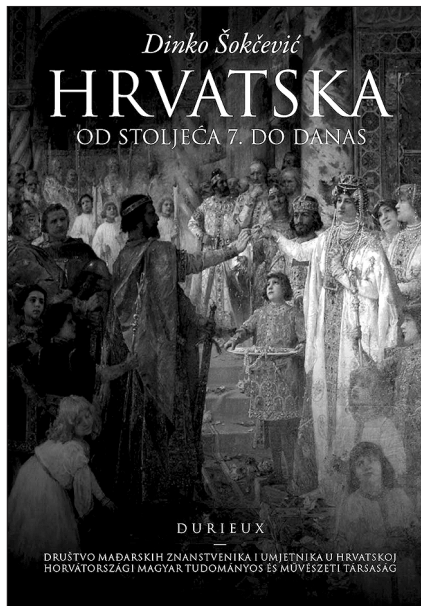
ski status u uniji s Ugarskom ili na području krune sv. Stjepana. U sklopu konfliktne tendencija Šokčević se držao i onih činjenica koje ukazuju na utjecaje mađarskog reformnog pokreta, na čelu s Istvánom Széchenyjem, osnivačem Ugarske akademije znanosti, koji je svojim državnicičkim potezima pokazivao kako se promoviraju vlastiti jezik i gospodarski interesi te kako se i na koji način tadašnje plemstvo, kao najjači dio društva, moglo uključiti u gibanja nacionalnog pokreta. Upućuje na činjenicu da se kod nas prva politička stranka zvala Hrvatsko-vugerska stranka, s programom jedinstvene državne zajednice s Mađarima, na načelima poštivanja ustavno-povijesnih postignuća, ali i na to da na drugoj strani, koja je tražila put između kroatizma i ilirizma, kako je to najbolje izrazio Ljudevit Vukotinović Farkaš, a svakako izbjegavajući mađarsku hegemoniju, postoji uhodana veza s konzervativnim ugarskim plemstvom. Konačno, kad je riječ o strankama kao nositeljicama izravne akcije, Šokčević donosi jednu tezu koja i nije jasno primjetna u hrvatskoj historiografiji. Naime, on zaključuje da je proces nacionalne integracije ponajprije izborni ideologijom Stranke prava koja je »imala mnogo toga zahvaliti djelovanju nekadašnje Hrvatsko-ugarske stranke koja je, za razliku od iliraca, stajala uz hrvatsko ime i hrvatske staleške (državnopravne) tradicije i time pružila snažan temelj političkim snagama koje su željele ostvariti izgradnju nacije pod nejedinstvenim južnoslavenskim (ilirskim) nazivom« (str. 245). U tom kolopletu autor upućuje i na značajne predstavnike bečkog središta i habsburške krune, koji su poput kriznih menadžera gledali kako očuvati cjelovitu Monarhiju, zadržati

njezin status europske velesile i spasiti same sebe od nestanka s vladajuće scene. Dramatična 1848. godina posljedica je svih navedenih smjernica koje su okončane, kako Šokčević piše, »jedinim međusobnim ratnim sukobom osamstoljetnog mađarsko-hrvatskog suživota« u kojemu ban Jelačić za jedne postaje simbolom borbe za neovisnost koja nije ostvarena, ali je dovela do prekida državnopravnih veza s Ugarskom, a za druge simbolom reakcionarnog zatiratelja mađarskih stječevina.

Međutim, rat nije udaljio Hrvate od Mađara. Za neoapsolutizam iz 1850-ih autor utvrđuje da je bio pokušaj »nametnut odozgo«, iz Beča i od novog vladara Franje Josipa, koji je zapravo označio povratak suradnji i oživljavanju hungarofilstva na hrvatskoj strani: od intenziviranja kulturnih događaja, poput gostovanja kazališnih ansambala, do susreta pojedinih pripadnika društvenih elita s Mađarima, radi obostranog nastojanja za obnovom ustavnih sloboda, ali je isto tako ukazao i na ostatke nepovjerljivosti vezane uz sukobe još iz preporodnih razdoblja, koji su utjecali na dinamiku međusobnih odnosa. Najvažniji dio ovog poglavlja knjige bavi se postankom i dalekosežnim učincima polustoljetne Hrvatsko-ugarske nagodbe. U tom dijelu autor iznosi niz tvrdnji o opsegu hrvatske autonomije koje do sada ili nisu bile zabilježene, ili su bile slabo naglašene u hrvatskoj historiografiji. Po njemu je kralj Franjo Josip branio hrvatsku autonomiju jer je uzimao u obzir potrebu ravnoteže u višenacionalnoj zajednici monarhijskih naroda, a dosegnuta razina autonomnih prava bila je znatno viša od one koju su, primjerice, imali Česi pod Habsburgovcima, ili Irci u

vrijeme vladavine Njezinog Veličanstva u Velikoj Britaniji. Na mađarskoj sceni prevladavao je Ferenc Deák koji nije nosio sa sobom kossuthovski radikalni pristup, nego je zagovarao model uzajamnih veza i zajedničke interese, čime je širom popločio put za subdualističko rješenje hrvatsko-mađarskih odnosa u Monarhiji (str. 273). S druge strane, autor pokazuje da je nagodbeno rješenje u nekim dijelovima davalo poticaj onim hrvatskim političkim snagama koje su težile ostvarenju pune nacionalne neovisnosti ili su čak, i u slučaju obnovljenih i jakih unionista sklonih Mađarima, tražili hrvatski nadzor u Međimurju i Rijeci, tako da su teritorijalna pitanja i dalje ostala na dnevnom redu. U tom su smislu izneseni konkretni primjeri koji upućuju na međusobno suprotstavljene glasove pa čitatelj može uočiti jedan od izvora napetosti.

Za hrvatske čitatelje su važni pokazatelji o tome kako je mađarska javnost iz redova vladajućih krugova i oporbe prihvatila nagodbu, na koji je način percipirala hrvatske zahtjeve i zašto je isticala gospodarske prednosti translatanijske zajednice u odnosu na zasebne državotvorne zahtjeve hrvatske strane koje su pratili i zahtjevi za financijskom samostalnošću. Stoga je posebna pozornost posvećena ekonomskom pitanju, što je autor inače vrlo dosljedno proveo i u kasnijim poglavljima, dopuštajući čitatelju da vidi učinke pojedinih državnih tvorbi na ekonomski položaj Hrvata. Fokusirajući se na nalaze mađarske historiografije, kao i na rezultate istraživanja akademika Vladimira Stipetića, koji se jedini s hrvatske strane upustio u dublje proučavanje statističkih povijesnih podataka, autor nastoji prevladati prijašnje tvrdnje o hr-

vatskoj zaostalosti. S motrišta praćenja razvoja gospodarstva i društvenih odnosa, upućuje na prednosti većeg tržišta i carinske unije u zajednici s Mađarima koji su bili za progresivniji smjer i prilagodljivost srednjoeuropskom modelu razvika. I tom problemu autor pristupa uravnoteženo, pokazajući da je nedostatak željezničke mreže kod Hrvata usporio njihove razvojne potencijale i da je nemogućnost davanja državnih jamstava bila preprekom za izražavanja neposredna ulaganja stranog kapitala, čime su hrvatske zemlje, dakako i zbog svoje upravne podjele izazvane uvođenjem dualizma, ostale po rezultatima pri donjem rubu monarhijskih sastavnica, kao što su i danas, nakon stotinu godina, unatoč dubokim promjenama, ostale na rubu Europske unije. S druge strane, ocjena vladavine bana Khuen-Héderváryja i njegovih nasljednika, još uvijek pretežno vrlo nepovoljno ocijenjenih u hrvatskoj historiografiji, nudi jednu znatno umjereniju oc-

jenju o tom razdoblju, koja vodi prema zaključku da je nagodbena Hrvatska, unatoč njenoj zanemarenosti u Budimpešti, ponajprije izraženoj u nepopustljivosti mađarskih državnika kad je bila riječ o zadržavanju postojećeg državnopravnog odnosa, po gospodarskim i kulturološkim ostvarenjima tada iskoračila prema razvijenijem europskom središtu, zbog čega se ne može zaobići preduvjete koji su postojali u doba dualizma. Tu čitatelj može i sam izvesti mali pokus. Primjerice, u knjizi nalazimo podatak da je Hrvatska 1913. izvezila oko 178.000 goveda, a sto godina kasnije može se vidjeti, prema podacima Ministarstva poljoprivrede za 2013., da će taj broj pasti na 29.344. Usto se pojavljuju podaci koji uvjerljivo ukazuju na rast financijskog sektora, industrijalizaciju, razne oblike modernizacije poljoprivrede i pojavu turizma, kao i na ubrzanu promjenu društvenog sastava stanovništva. Za hrvatske čitatelje važno će biti i upoznavanje s djelom pomalo zaboravljenog Oszkára Jászija koji se uoči Prvoga svjetskog rata zalagao za održivost Monarhije, uz otvorenu kritiku peštanskih vlada na području nacionalnog pitanja. Pri ispitivanju međusobnih odnosa prati se čitav kompleks hrvatskih zemalja koji ne obuhvaća samo područje banske Hrvatske (Kraljevine Hrvatske i Slavonije), nego i područja Istre i Dalmacije, a u analizu je uvrštena i Bosna i Hercegovina, kako zbog povijesne i suvremene populacijske nazočnosti Hrvata, tako i zbog ozbiljnog utjecaja mađarske politike na to područje, slijedom dualističkog uređenja Monarhije. Na taj je način autoru uspjele primijeniti model istraživanja podunavsko-jadranskog prostora koji je pokazivao znakove funkcionalnosti unutar

Dvojne Monarhije, unatoč tomu što su njeni brojni protivnici jednozvučno tvrdili suprotno.

Poglavlje posvećeno međuratnom razdoblju stavlja naglasak na proučavanje stanja u prvoj jugoslavenskoj državi. U uvodnom dijelu raspravlja se o genezi jugoslavenskog pokreta kod Hrvata i piše o razlozima traženja rješenja izvan sklopa Habsburške Monarhije. Autor pokazuje da su prijelomne promjene iz 1918. još više zaoštrile nacionalne suprotnosti, ovoga puta između dvaju najbrojnijih naroda Kraljevine SHS/Jugoslavije, čime je od početka te tvorbe naviješten sukob između Srba i Hrvata, izazvan hegemonijalnim držanjem novog državnog središta. S druge se strane nalazila poslijetrianonska Mađarska koja je, kao jedna od sudionica u ratnom porazu, zauzimala znatno slabiji geopolitički položaj u odnosu na ranija razdoblja. Šokčević ovdje skreće pozornost i na unutarnje gubitnike u slomu Austro-Ugarske te činjenicu da u novim okolnostima beogradske vlasti i njihovi eksponenti više nisu koristili usluge nekadašnjih »mađžarona« koji su imali bogato iskustvo upravljanja; oduzimani su veleposjedi do tada vrlo utjecajnom plemstvu, a obrađen je i primjer nekadašnjih časnika austrougarske vojske koji su uglavnom bili vrlo brzo uklonjeni iz sastava novoustrojene vojske Kraljevine. U svojoj interpretaciji autor poklanja zaslužan prostor djelu kroatista Józsefa Bajze koji je bio iznimno dobro upoznat sa zbivanjima u međuratnoj Hrvatskoj i pisao o njenoj podložnosti srpskoj političkoj eliti. Dio poglavlja bavi se i osnivanjem ustaške baze u Jankapuszti nakon uvođenja diktature. Taj je logor funkcionirao do atentata na kralja Aleksandra, a njegovo

postojanje dovodilo je vladu u Budimpešti u neugodnu situaciju. No, autor pokazuje da činjenica kako je i Beograd pružao gostoprimstvo austrijskim nacistima koji su izvršili atentat na kancelara Dolfusa, umanjuje taj međunarodni pritisak i ukazuje na obilježja tadašnje političke klime. Nadalje, na temelju proučavanja novije mađarske historiografije, autor donosi mnogo pokazatelja o raznim aspektima odnosa Prve Jugoslavije sa svojim sjevernim susjedom i, kao u ranijim poglavljima, posebno istražuje gospodarsko stanje, s naglaskom na agrarni sektor koji je dirigiranim potezima državnog središta dospio u probleme, ali i na snažnija investiranja u industriju koja su pokazala da se ni na međuratno razdoblje ne može gledati isključivo nepovoljno. U zaključnom dijelu tog poglavlja bavi se osnivanjem Banovine Hrvatske koja je nudila perspektivu sporazumnog rješavanja hrvatskog pitanja unutar Prve Jugoslavije, podsjećajući pomalo na iskustvo nekadašnje nagodbe.

Zasebno poglavlje bavi se Hrvatskom u Drugome svjetskom ratu. I u ovom dijelu autor je ukazao na podrijetlo pojava koje su obilježile ratna zbivanja. Pri tome je vrijedno njegovo analiziranje mađarskih vanjskopolitičkih dokumenata u pogledu hrvatskog pitanja, o čemu se do sada znalo vrlo malo. U vezi s osnivanjem Nezavisne Države Hrvatske i njenim položajem, izražava mišljenje da je ona usporediva s klijentskim položajem Slovačke, zbog toga što su obje imale puno manje ovlasti u odlučivanju, oviseci tako u političkom, ekonomskom i vojnom smislu o potezima europskih Sila Osovine (str. 405). Na taj su način obje bile u nepovoljnijem statusu u odnosu na već ot-

prije postojeće države u tom bloku, kao što su Mađarska, Rumunjska i Bugarska. Autor zatim ističe obilježja autoritarnog režima, analizira politiku terora, ukazuje na glavne žrtve ustaškog nasilja i propituje nositelje pokreta otpora prema ustastvu, navodeći zašto je partizanska sastavnica otpora imala na kraju najviše uspjeha u toj ratnoj borbi, koja je okončana obnovom Jugoslavije i uvođenjem komunizma. Zastupa mišljenje da je znatan dio hrvatskog stanovništva tijekom rata bio politički pasivan, slijedeći tako primjer Vladka Mačeka, predratnog prvaka hrvatske politike. Posebno potpoglavlje posvetio je držanju Katoličke Crkve u ratnim vremenima. U njemu se bavi i još uvijek proturječnim pitanjem odnosa katoličke hijerarhije prema ustaškom vodstvu te donosi dokument vezan uz izjave Ferenc Marosyja, mađarskog poslanika u Zagrebu, koji je svjedočio o napetostima između nadbiskupa Stepinca i tadašnje vlade. Završni dio poglavlja propituje način komunističkog preuzimanja vlasti i provedbe retorizije prema stvarnim i potencijalnim protivnicima novog društvenog sustava. Autor je osobito nastojao ukazati na goleme demografske gubitke izazvane Drugim svjetskim ratom i zaključio da se jedino primjerenom kulturom sjećanja mogu izliječiti duboke ratne traume. U tom slučaju pomalo nedostaje i primjer mađarskog suočavanja s ratnom baštinom koji bi omogućio hrvatskom čitatelju da uspoređi ta dva slučaja.

Posljednje poglavlje naslovljeno je »Samostalna Hrvatska«. Prema autoru, teško se može govoriti o primjeni načela vremenske distance koja je često neophodna povjesničarima za što pouzdaniju analizu suvremene povijesti. Zastupa

mišljenje da se prema Hrvatskoj i dalje primjenjuju negativni stereotipi koji nemaju uporišta u povijesnoj zbilji, što bi, u svakom slučaju, trebalo potvrditi važnost povjesničara i u suvremenosti, kad je riječ o ispravljanju iskrivljenih pogleda. To je naročito vidljivo u sagledavanju postupka raspadanja jugoslavenske države te stvaranja neovisne Hrvatske i njenog daljnjeg pozicioniranja na političkoj karti Europe. Autor raščlanjuje tranzicijski put Hrvatske iz socijalističko-samoupravnog u kapitalističko-demokratsko društvo, obilježeno pobunom krajiških Srba i davanjem otvorene potpore srbijanskog vodstva njihovoj težnji za izdvajanjem iz Hrvatske. Vrlo su korisne autorove opaske na komentare koji su se pojavili u mađarskoj javnosti na problem raspada Jugoslavije u kojima, primjerice, argumentirano pobija proizvoljne tvrdnje da su Srbi zapravo 1990-ih doživjeli vlastiti Trianon, jer takva analogija nije imala uporišta u povijesnim činjenicama. Završni dio poglavlja upućuje na proces hrvatskog pri-

stupanja Europskoj uniji. Pri tomu autor vrlo dobro primjećuje da je ulazak u Uniju nastupio u razdoblju njene sve izraženije krize i eskalacije sukobljenih interesa. I ovdje bi jedna usporedba s mađarskim primjerom bila vrlo korisna čitateljima: od načina pristupanja Uniji, preko djelovanja Višegradske skupine, do suvremenih kretanja obilježenih raznim praksama promjena vlada i prilagođavanja izazovima globalne politike.

Na kraju knjige nalazi se izdvojeno poglavlje — sažeta povijest Hrvata u Mađarskoj — koje čitatelju omogućuje da dobije ključne obavijesti o toj manjinskoj zajednici koja je s demokratizacijom tamošnjeg društva stekla povoljniji položaj, ali je i dalje izložena akulturacijskim procesima. Time je Šokčević zaokružio svoje istraživanje i ponudio knjigu koja spada u prvi red historiografije, a sebe potvrdio kao odličnog poznavatelja iznimno važnih odnosa dviju susjednih država i dvaju naroda.

• *Stjepan Matković*